Ur *Revolutionary History*, Volume 8, no 4.

Alexander Vatlin

Programdiskussionen i Kommunistiska Internationalen*

Den 1 september 1928 förklarade Nikolai Bucharin, ordförande vid Kommunistiska Internationalens sjätte kongress, under stormande ovationer från delegaterna att Kominterns program hade antagits.[1] Detta program avsågs att vara kärnan i det som utgjorde de samhälleliga teorierna på tröskeln till den slutliga segern för den proletära världsrevolutionen. Nu har emellertid sju decennier förflutit och världshistorien gick helt andra vägar. Kommunisterna hade all anledning att skämmas över sitt program och låta det spårlöst försvinna. Med tanke på de uppenbara skillnaderna mellan Kominterns mål och resultat, har både politiska aktivister och forskare varit tveksamma till att undersöka denna sida av dess historia i mer detalj.[2]

Undertecknad har inte satt sig uppgiften att belysa det sökande efter teori som den internationella kommunistiska rörelsens ideologer genomförde under sitt hjältemodiga decennium – det krävs en hel bok för det. I denna text begränsar vi oss till att försöka beskriva programdiskussionen mot bakgrund av Kominterns utveckling som ”en institution som ej tidigare var känd på de internationella relationernas arena, och vilken i sin arsenal innehöll både globala klassteman och statsintressen så väl som strategiska krigsmål, och som stöddes av olika stater”.[3]

Analysen av olika aspekter av den process under vilken Kominterns program växte fram hjälper oss att förstå organisationens faktiska funktionella mekanismer, i vilken utsträckning den påverkade utländska kommunister och inom vilken ram den var beroende av viljan hos det bolsjevikiska ledarskapet. Bakom förslagen från deltagarna i diskussionen stod konkreta politiska intressen vilka är ett viktigt område för forskning för dagens forskare. Denna forskning får oss åter att urskilja den huvudsakliga interna konflikt som fanns i Komintern under hela dess historia, det Komintern vars armar nådde runt hela världen medan dess fötter var fast placerade på rysk jord.

Programdiskussionens förhistoria

Sedan arvtagarna och uttolkarna av Andra Internationalen hade deklarerat att marxismen inte bara var en vetenskap, utan även den enda vetenskapliga världsåskådningen, blev en ökad uppmärksamhet för teoretiska frågor ett karaktäristiskt drag hos den socialistiska arbetarrörelsen. Partiprogram hade existerat länge, men först efter *Kommunistiska Manifestet* gick de utöver vallöften och journalistiska pamfletter.

Vid början av 1900-talet hade Andra Internationalens teoretiska bagage nått en kritisk massa vars oförutsägbara konsekvenser ledde till att den tidigare monolitiska socialiströrelsen splittrades. Internationalens erkända ledare, Karl Kautsky och Jean Jaurés, försökte hindra denna process – dock utan framgång. Mensjevikerna ville inte återförena sig med bolsjevikerna, inte heller ”revisionisterna” med de ”ortodoxa” eller ”högern” med ”vänstern”. Första Världskriget visade sig vara en kraftfull katalysator för att skilja upp politiska idéer.

---

* Denna artikel publicerades först i *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung* 1998, Berlin, 1998, s. 9-35. Översatt från tyska till engelska av Mike Jones. Det är den engelska versionen som bildar underlag för denna svenska översättning.

[1] Finns i svensk översättning på marxistarkivet: Kommunistiska internationalens program (ö.a.)

[2] Kominterndokument om programdiskussionen har använts i historiska forskning som faktiska bevis, men inte som föremål för forskning.

[3] AA Ulunian, *Komintern och geopolitik: Balkangränsen 1919-1938*, Moskva, 1997, s 41 (på ryska)

De ryska bolsjevikerna maktövertagande, vilka stod extremt till vänster inom Internationalen, utlöste kollapsen. Bolsjevikerna dolde vare sig sitt hat mot ”socialförrädarna” eller sin målsättning att organisera Internationalen på nytt, rensad från dess hatade opportunism.[4] Den uttalade omöjligheten av ”fredlig samexistens” mellan de tre socialistiska internationalerna under det tidiga 1920-talet visade att detta var en tid av hårda ideologiska strider för att vinna opinionen och de europeiska arbetarnas röst – en strid där ingen var beredd att kompromissa.

Kommunisterna satte sitt hopp till att kunna bevisa att ”den gamla kapitalistiska ’ordningen’” hade upphört att fungera[5] – och detta var det grundläggande temat i talen om den nya föreningen av vänsterkrafter som det ryska kommunistpartiets representant, Nikolaj Bucharin, och den tyske kommunisten, Hugo Eberlein[6] gav vid Kominterns första kongress. Bidraget från deras teser var det första programmatiska projektet i denna organisation.[7] Här gjordes försök att ”utforska det kapitalistiska systemet inte bara i sin abstrakta form, utan konkret i sin egenskap av *världs*kapitalism..., som något som är en enhet, en ekonomisk helhet”.[8]

Betraktandet av kapitalismen som ett globalt system härrörde från Marx’ världsbild och var i sig inget nytt. Vad som var nytt var idén som tillkommit under Första världskrigets inflytande att den oorganiserad kapitalismen hade blivit en kapitalism som hade sin grund i en stat och att anarkin i den kapitalistiska produktionen hade gått från den nationella till den globala nivån. Manifestet som skrivits av Trotskij och som godkänts av kongressen definierade frågan med dessa ord: ”Frågan är bara vem som hädanefter ska bära den förstatligade produktionen: den imperialistiska staten eller det segerrika proletariatets stat?” [9] Tankarna hos Kominterns skapare dominerades helt av falska förhoppningar om att de materiella förutsättningarna för det nya samhället fanns. Därtill blev dessa förhoppningar snart den absoluta symbolen för varje kommunists trofasthet och följaktligen blockerades sökandet efter en teori under många decennier. Trotskij fortsatte att betrakta manifesten han skrev till första och andra kongresserna som grunden för ett ”verkligt” program för Komintern.[10]

Bristen på praktiska erfarenheter hos ”den första timmens” kommunister ledde till att det bolsjevikiska experimentet blev allmängiltigt, och därefter hela den kommunistiska rörelsens

---

[4] Lenin hade klargjort detta i punkt tio i hans ”aprilteser”. Se Referat på en sammankomst... (med Aprilteserna)

[5] *Kommunistiska Internationalens första kongress: Protokoll från konferensen 2-19 mars 1919 i Moskva*, Petrograd 1921, s 76 (på ryska). [”Kommunistiska internationalens plattform”., *Röda Häften 6/7*, s. 34]

5 Hugo Eberlein (1887 – 1944) anslöt sig till SPD 1906 och Spartakusförbundet under första världskriget. Var en av grundarna av KPD 1919 och innehade ledande poster till 1928. Han var en ledande medlem av ”Medlar”-fraktionen och drevs bort från KPDs ledning när han försökte få Ernst Thälmann avsatt som generalsekreterare efter att denne hade försökt dölja en finansiell svindel i partiets Hamburgavdelning (Wittorfaffären).Han satt med i EKKI från 1922 och var med i Internationella Kontrollkommissionen vald vid den sjätte Komintern-kongressen. Han arresterades i Sovjet 1936. Han var för sjuk för att överlämnas till Gestapo 1939 – utgivarens anm.

[6] Hugo Eberlein (1887 – 1944) anslöt sig till SPD 1906 och Spartakusförbundet under första världskriget. Var en av grundarna av KPD 1919 och innehade ledande poster till 1928. Han var en ledande medlem av ”Medlar”-fraktionen och drevs bort från KPDs ledning när han försökte få Ernst Thälmann avsatt som generalsekreterare efter att denne hade försökt dölja en finansiell svindel i partiets Hamburgavdelning (Wittorfaffären).Han satt med i EKKI från 1922 och var med i Internationella Kontrollkommissionen vald vid den sjätte Komintern-kongressen. Han arresterades i Sovjet 1936. Han var för sjuk för att överlämnas till Gestapo 1939 – utgivarens anm.

[7] F J Firsov, ”Bucharin i Komintern”, i *Bucharin: Människa, Politiker, Forskare*, Moskva, 1990, s. 178 (på ryska)

[8] *Kommunistiska Internationalens första kongress*, s. 81

[9] *Dokument från Kommunistiska Internationalen 1919–1932*, Moskva, 1933, s. 56 (på ryska) [”Kommunistiska Internationalens manifest till hela världens proletärer”, *Röda Häften 6/7*, s. 46]

[10] L D Trotskij, *Kritik av Kommunistiska Internationalens program*, Moskva, 1993 (på ryska) (Leo Trotskij, Tredje internationalen efter Lenin, I sitt förord till den franska utgåvan 1929 skrev Trotskij: ”I synnerhet den andra kongressens manifest hade ett programs alla kännetecken”; vid en snabbsökning var det den enda referens jag hittade – engelska översättarens anm.)

akilleshäl. Två veckor efter att den första Kominternkongressen avslutats, underströk Bucharin, vid RKP(b):s andra session: ”Vårt partis program är i hög grad det internationella proletariatets program... Varje revolution som följer på vår måste lära från den”[11]. I de första kominterndokumenten, var detta självförtroende en återspegling av målen i krigskommunismen och inte ens mot slutet lyckades Komintern befria sig från detta, inte ens i de sista redigeringarna av programmet.

Det första tecknen på att Kominternledarna höll på att anta ett nytt synsätt på världssituationen blev uppenbar strax efter att bolsjevikerna initierat den Nya Ekonomiska Politiken (NEP) 1921. ”I hela världen, utom i Ryssland förblev makten i bourgeoisiens händer... Och nu konfronteras vi till fullo av frågan: fortsätter utvecklingen verkligen fortfarande i riktning mot revolutionen?”, sade Trotskij 23 juni 1921 och han drog klara paralleller med ”våra nederlag och våra besvikelser” i Ryssland.[12]

Trotskijs tal vid den tredje kongressen var som en kalldusch och stötte på motstånd från de utländska delegaterna. Under diskussionens gång anklagades de ”ryska kamraterna”, upprepade gånger för missmod, ouppmärksamhet och pessimism. Konflikten kring utvärderingen av ”marsaktionen” upprörde känslorna. Det var den väpnade resningen i centrala Tyskland som hade anstiftats av Tysklands Kommunistiska Parti efter råd från Moskvas sändebud. En rad av äldre TKP-ledarna beskrev resningen som en kupp och detta ledde till grundläggande frågor om ofelbarheten hos ”världsrevolutionens högkvarter”.

Efter att ha utvärderat situationen, ingrep Lenin burdust mot vänsteragitatorerna strax före kongressen genom att fördöma den s.k. offensivteorin. Bucharin försvarade emellertid med glöd vänsterståndpunkten. Detta gjorde även – om än något reserverat – Zinovjev. Under kongressens gång, tog enligt Trotskijs hågkomster, ”Lenin vid den tidpunkten initiativ till att bilda en kärna till en ny fraktion för att bekämpa ultravänsteristerna, som var starka då. Vid våra förtroliga möten ställde Lenin öppet frågan hur vi skulle föra kampen vidare om tredje världskongressen antog Bucharins ståndpunkter.” [13]

En viktig händelse under kongressen var Karl Radeks tal om taktiken i vilket han lanserade Kominterns nya paroll: ”Vi står inför uppgiften att vinna de breda massorna för kommunismens idéer”.[14] Här lades för första gången fram krav som skulle bli oumbärliga i de här sammanhangen – behovet att formulera övergångskrav. Även om dessa krav gick på tvärs med socialdemokratins minimiprogram,[15] ingick de ändå i Andra Internationalens tradition.

Kravet på övergångskrav i det tidiga 1920-talets kommunistiska ideologi var inte bara ett kriterium för att skilja mellan ”vänster” och ”höger” inom Komintern, utan initierade också diskussonet om ett program. Fram till denna tidpunkt hade behovet att kodifiera och systematiskt sprida de kommunistiska kraven helt enkelt inte existerat, eftersom uppnåendet av rörelsens slutliga mål verkade ligga i den nära framtiden. Den revolutionära vågens utebbande i de europeiska länderna, vilket Komintern drog sig för att erkänna ända till mitten av 1920-talet, var en annan avgörande faktor. Under upprorets epok och de ”omedelbara perspektiven”, störde inte oenigheter mellan bolsjevikledarna arbetet för det gemensamma målet. Men när ”tempot i världsrevolutionen kom till ett stillestånd” (som Trotskij uttryckte det) och

---

[11] *Protokoll från RKP:s andra session*, Moskva, 1959, s 37 (på ryska)

[12] *Kommunistiska Internationalens tredje kongress, stenografiskt protokoll*, Petrograd 1922, s. 26 (på ryska). Se Värdsläget (Rapport om den världsekonomiska krisen och Kommunistiska internationalens nya uppgifter)

[13] L D Trotskij, *Kommunistiska Internationalen efter Lenin*, s. 68. Svenska: Tredje internationalen efter Lenin

[14] *Kommunistiska Internationalens tredje kongress, stenografiskt protokoll*, s. 210.

[15] ”I stället för reformisternas och centristernas minimiprogram uppsätter den Kommunistiska Internationalen kampen för proletariatets konkreta behov, för ett system av krav, som i sin helhet söndermaler bourgeoisins makt, organiserar proletariatet, och bildar etapper i kampen för den proletära diktaturen....” (protokoll Kominterns tredje kongress, s. 190) [”Teser om taktiken” *Röda häften 3/4*, s. 24].

kommunismens gyllene mål började träda tillbaka, återkom andan i de teoretiska ideologiska diskussioner som förts på emigrantcaféerna till Komintern och politbyrån i det ryska partiet.

Programarbetet vid den fjärde och femte kongressen

De verkliga diskussionerna kring Kominterns program började i juni 1922 när Internationella Exekutivkommitténs (EKKI) andra utökade plenum, under förberedelserna för fjärde kongressen, beslutade att ta upp frågan om programmet på kongressdagordningen och att skapa en lämplig 33 personers kommission.[16] Även om det är svårt att med säkerhet fastslå, är det ändå en rimlig slutsats att denna åtgärd från Kommunistiska Internationalens sida, att återuppliva dess teoretiska arbete, var en konsekvens av de närmare kontakterna med den socialdemokratiska rörelsen, som var ett resultat av de senares första försök att upprätta en ”enhetsfront uppifrån”.

Den stenografiska rapport som bevarats från programkommissionens första och enda sammanträde den 18 juni 1922 framstår som ett ganska imponerande dokument från Kominterns tidiga period. Ledarna fruktade ännu inte att öppet uttrycka sina ståndpunkter i de viktigaste frågorna. Man ska inte förundra sig över att denna rapport inte publicerades i det programmaterial som förberetts av EKKI-apparaten till femte kongressen.[17]

Karl Radek var den förste som talade vid sessionen den 28 juni. Han stod vid denna avgörande tidpunkt på toppen av sin politiska karriär. Som upphovsman till enhetsfrontstaktiken, som, trots att den först förkastades av Zinovjev och Bucharin, men fått bifall av Lenin och Trotskij, intervenerade Radek energiskt i striden om ledarskapet över Komintern. Han ansåg att Komintern inte behövde något omfattande program, utan ”ett omsorgsfullt utarbetande av teser om metoden för dess uppbygge och våra konkreta krav under övergångsperioden”.[18] Med andra ord försökte han ta avstånd från uppfattningar som endast brydde sig om en omedelbar socialistisk världsrevolution och han förkunnade i linje med detta att man måste ta hänsyn till mer långsiktiga perspektiv

Radek stöddes av utländska medlemmar i kommissionen. Till exempel talade Clara Zetkin för maximal flexibilitet i programmet, ”så att det tar hänsyn till vårt partis dagliga arbete”. Bucharin framträdde som opponent mot denna förändring då han ansåg att taktiska frågor inte alls borde finnas med i programmet, utan att det tvärtom borde innehålla en teoretisk karaktärisering av epoken och kommunisternas yttersta målsättningar och en skiss över deras ideologiska principer. Hans attityd hade en föregångare: på hösten 1917 föreslog Bucharin och Vladimir Smirnov[19] att man fullständigt skulle förkasta idén om ett ”minimiprogram”. Denna ståndpunkt kritiserades av Lenin och den vann inget gehör inom partiledningen-[20]

Bucharin förblev ensam om sin fientlighet mot övergångsparoller i den kommunistiska rörelsen. Zinovjev, Kominterns ordförande, inkluderade inte frågan om programmet bland sina mest angelägna frågor: ”Man måste första organisera partiet, sedan kommer programmet.” [21] Det viktigaste resultatet av sessionen den 28 juni 1922 var att det stod klart att varje sida var övertygad om att de egna argumenten var de riktiga.

Strax innan Kominterns fjärde kongress inledde Radek en kraftfull kampanj för att vinna stöd för sin ståndpunkt. Han anmärkte: ” ”Alla kommunistpartier är genom erfarenhet övertygade om att de inte kan undgå att ha ett allmänt giltigt sätt att närma sig den nuvarande epokens

---

[16] *Dokument från Kommunistiska Internationalen*, s. 1
[17] *Om Kommunistiska Internationalens programfråga, material*, Moskva, 1924 (på ryska)
[18] *Ryska centret för bevarande och forskning i dokument rörande samtida historia*, 492/1/180, blad 20.
[19] Vladimir Smirnov (1887–1937) gick med i bolsjevikerna 1907, innehade ekonomiska poster i den sovjetiska regeringen. En demokratisk centralist, han uteslöts ur partiet 1927 – engelska övers. anm.
[20] V I Lenin, ”Revision of the Party Programme”, *Collected Works*, volym 26, s. 149-78.
[21] *Ryska centret*, 492/1/180, blad 28-9.

karaktär” och, dessutom, uppmanade han att man skulle uppmärksamma ”politiska övergångskrav” som enhetsfronten och arbetarregeringar.[22] De flesta utländska deltagarna stödde honom i programdiskussionen. Eugene Varga[23] kritiserade Bucharin och deklarerade att dennes attityd vore detsamma som att ”tillkännage marxismens bankrutt”.[24]

Bakom Radek stod ledarna för KPD, som redan hade ett ”Aktionsprogram” och som strävade efter att undvika en ny splittring av partiet genom att resa överdrivet hårda teoretiska frågor. Den 4 september 1922 träffades de utländska medlemmarna i programkommissionen vid ett möte där ett förslag från Thalheimer antogs.[25] Alla som deltog i diskussionen vid det här mötet uttalade sitt stöd för det dokument som publicerades som en bilaga, i form av ett manifest som inkluderade övergångskrav.[26]

Bucharin, å andra sidan, insisterade på ”partiets renhet” och att kommunister skulle väljas enligt strikta doktrinära kriterier. Han lyckades vinna ledningen för det italienska kommunistpartiet, vilka, i ett speciellt cirkulär den 16 september 1922, stödde förberedelserna för ett ”relevant program” och föreslog att övergångskrav skulle införas i ”Teser om taktiken”.[27]

Det slutliga beslutet i denna fråga togs under Kominterns fjärde kongress som öppnades den 4 oktober 1922. Under tiden hade Bucharin lyckats fullborda arbetet med sitt programutkast, vilket distribuerades till delegaterna tillsammans med programutkasten från de bulgariska och tyska kommunisterna. I jämförelse med den plattform som antagits av den första kongressen, hade den ett längre avsnitt om proletariatets diktatur och dess ekonomiska och politiska åtgärder. Samtidigt berörde den inte frågan om kampmetoderna för det politiska maktövertagandet, då dessa berodde på den konkreta situationen i varje land.

Bucharins avvisande av att ta in kortsiktiga slagord i det allmänna programmet var delvis en följd av hans övertygelse om att den socialistiska världsrevolutionen skulle segra inom några år och definitivt inte om decennier. Denna orubbliga övertygelse om kapitalismens oundvikliga sammanbrott förblev en avgörande punkt i kommunisternas ideologiska trosbekännelse, och det tillät dem att utgå från andra realiteter än de som finns i den marxistisk teorin. Som en konsekvens av detta fanns det en ”blank fläck” i Kominterns programutkast vad gäller de omedelbara perspektiven. Den tidigare versionen var mer trovärdig då den inte byggde på idén om proletariatets fullständiga seger. De praktiska nyskapande idéerna avseende enhetsfrontstaktiken erkände att det fanns olika antipatier och sympatier inom arbetarklassen. Bucharin var inte beredd att erkänna denna taktik som allmängiltig och därmed bidra till sin rival Radeks arsenal.

Av precis den anledningen deltog inte delegaterna på den fjärde kongressen i programdiskussionen. Vid sessionen den 18 november bidrog Bucharin, Thalheimer och bulgaren Kabakchiev[28] till programdiskussionen och var och en kommenterade utkastet till de egna bidragen. Förresten var Bucharins bidrag ett ”original” – inte ens RKP(b):s politbyrå hade diskuterat det.

Bucharin började sitt tal med att angripa de socialdemokratiska teoretiker som, enligt honom, förvrängde marxismen för att tillfredsställa sina borgerliga herrar. Tomma polemiska fraser –

---

[22] *Om KIs programfråga*, s. 5-6.
[23] Eugene Varga (1879–1964) var en ungersk socialdemokrat som gick med i det ungerska kommunistpartier 1919. Han flyttade till Sovjetunionen där han skrev om jordbruk och ekonomiska frågor. Han blev ledamot av EKKI 1929 – eng övers. anm.
[24] *Om KIs programfråga*, s. 16
[25] *Om KIs programfråga*, s. 25-31
[26] *Ryska centret*, 495/1/39, blad 1
[27] *Ryska centret*, 491/1/139, blad 1
[28] Khristo Kakakchiev (1878 – 1940) var ledare för de ”smala” socialdemokraterna i Bulgarien, bistod i skapandet av Bulgariens kommunistiska parti och medlem av Kommunistiska Internationalens internationella kontrollkommission 1924–28. Arresterades 1937 under utrensningarna. Släpptes 1938 – författarens anm.

”renaste dumhet”, ”galna opportunister” – dolde delvis inte endast frånvaron av motargument i bolsjevikernas polemik med Kautsky, utan även all medvetenhet om den pågående positiva utvecklingen runt om i världen.

Den andra delen av debatten rörde sig kring erfarenheterna av att omsätta den marxistiska läran i praktiken och detta innebar även i Ryssland. Medan han varnade delegaterna för att se NEP som en påtvingad reträtt, insisterade Bucharin att den, ekonomiskt sett, var det mest rationella. I händelse av en återgång till krigskommunismen, ”skulle proletariatet bli tvingat att skapa en gigantisk administrativ apparat”, som förr eller senare skulle bli en broms för utvecklingen av produktivkrafterna i landet.[29]

Förhoppningen att partiet skulle uppmärksamma den växande faran i tid förverkligades endast delvis. Ett år senare skulle Trotskij och andra oppositionella rikta ljudlig kritik mot den byråkratiska degenereringen av partidiktaturen Detta ledde inte alls till någon ”självrening” utan skärpte kampen inom de övre skikten av RKP(b) många gånger om och resulterade i att landet underkastades den Stalinska totalitarismens ok.

Bucharins tal lade fram ytterligare en tes, som symboliserade bolsjevismens politiska öppenhet under dess heroiska år. Den berörde ”rätten till röd intervention” – användandet av militära styrkor för att starta en proletär revolution i andra länder. Med detta, och eftersom han ansåg denna princip viktig och värd att nämnas i programmet, upprepade han sitt argument mot att programmet tog upp ”rent taktiska frågor” i form av enhetsfronten och parollen om arbetarregering.

På den här punkten opponerade sig Thalheimer och Kabachiev, då deras partiers program innehöll referenser till övergångs- och delkrav. Men utöver det, underströk de mer än en gång att Bucharins utkast kunde tjäna som underlag för fortsatt arbete.

Faktiskt, hade detta utkast många fler preciserade aspekter än de andra förslagen i program-diskussionen. Strax före kongressen, uttryckte en av dess aktiva deltagare, Bohumir Šmeral[30], den allmänt framväxande åsikten att ”frågan om programmets form och stil bäst kan lösas, inte genom att sammanföra enskilda delar och låta alls slags kollegor bearbeta det, utan om det skrevs ned, från början till slut, av någon av våra kamrater med lämplig talang”[31]. Det var uppenbart att det skulle bli en av ledarna för bolsjevikpartiet. Lenin var redan dödligt sjuk, Trotskij ursäktade sig med att han inte hade tid och Zinovjev visade inte något större intresse för teoretiska frågor. Så Bucharin var den enda återstående kandidaten för att författa Kominterns program. Hans motstånd mot majoriteten i fråga om övergångskrav paralyserade faktiskt det fortsatta arbetet på detta område och ledde till att det nominerades andra ”kvalificerade kamrater”.

Direkt efter de tre bidragen i programdiskussionen, föreslog RKP(b):s ledare kongressens presidium att man skulle ta en paus för att den ryska delegationen skulle kunna rösta om den nu uppkomna situationen. Den 20 november sammankallades en speciell ”fem-manna konsultation inom centralkommittén”, i vilken Lenin, Trotskij, Bucharin, Radek och Zinovjev deltog[32].Resultatet av denna konsultation slutade med ett nederlag för Bucharins revolutionära maximalism. De ”fems” beslut, som sedan också formulerades som en kongressresolution, betonade nödvändigheten av att inkludera del- och övergångskrav i programmet, där hänsyn skulle tas till de inblandade ländernas särart.

---

[29] *Om KIs programfråga*, s. 77-8

[30] Bohumir Šmeral (1880–1941) var en tjeckisk socialdemokrat som rörde sig vänsterut under första världskriget, ledde det tjeckiska kommunistpartiet från 1921, blev medlem i EKKI 1922 och utförde uppdrag åt Komintern under 1930-talet i Europa och Yttre Mongoliet – eng övers. anm.

[31] *Om KIs programfråga*, s. 12-13

[32] V I Lenin *Collected Works*, vol. 54, s. 348; *Om KIs programfråga* s. 104. På svenska: Utkast till resolution för Kominterns fjärde kongress i frågan om Kommunistiska internationalens program (marxistarkiv.se)

Ledarna för RKP(b) höll med om det schema som Zinovjev föreslagit för nästa uppgift – att ta fram ett allmänt program för den Kommunistiska Internationalen utifrån sektionernas nationella program. De enskilda partierna uppmanades slutföra detta arbete inom tre månader – fram till nästa kongress. Genom att arrangera det på detta vis togs inget av de diskuterade utkasten till utgångspunkt, vilket fick Thalheimer att dra slutsatsen: ”Det är absolut nödvändigt att utarbeta ett allmänt program från början.” [33]

Beslutet på EKKI:s tredje utökade plenum i juni 1923 att sammankalla en ny programkommission bestående av 14 medlemmar, var symbolisk för den ”nya huvudinriktningen”. Hursomhelst innebar de revolutionära förberedelserna i Tyskland, Lenins död och början på successionsstriderna inom ledarskapet för RKP(b), att starten för detta arbete senarelades med exakt ett år. Den nyskapade kommissionen träffades första gången 18 maj 1924. Då var det bara några veckor kvar till öppnandet av Kominterns femte kongress.

Under denna period hölls 10 sessioner under vilka det ägde rum livliga teoretiska diskussioner, som understöddes av specialistföreläsningar. Kommissionens arbete överskuggades, emellertid, av deklarationen från de tyska deltagarna, Thalheimer och Rosenberg[34], att det skulle bli omöjligt att anta en fullständig version av programmet under kongressen. De hänvisade till de huvudproblem som fortfarande måste hanteras, såsom epokens karaktär, partiets roll under de nya förhållandena, etc. Thalheimer insåg helt rätt detta, och de nationella sektionerna återupptog inte programdiskussionen.[35]

I sin tur, anklagade Bucharin de tyska representanterna nästan för att sabotera programarbetet då varje försening skulle hjälpa klassfienden och dessutom: ”Händelserna kommer att gå ännu snabbare... Om arbetet utförs, kan vi anta det slutliga programmet. Det är i alla fall jag för.”[36] Beslutet lämnades slutligen till kongressen. För att koordinera rapporten tillsattes en ”arbetande byrå” som bestod av Bucharin, Thalheimer och fransmannen Dunois.[37]

Under kommissionens arbete fortskred diskussionerna genom att svänga mellan den ”klassiska” förklaringen till alla problem och försök att anpassa marxismens grundvalar till en föränderlig värld. Därför förklarades splittringen inom proletariatet på det traditionella sättet, nämligen, som ett resultat av att bourgeoisien mutat delar av den. Då den ungerske rapportören Pepper (J Pogany)[38], talade om situationen i de kapitalistiska länderna, såg han å andra sidan allmänt giltiga orsakssamband bakom denna process. Eugene Varga och Clara Zetkin deklarerade att man måste ta hänsyn till särdragen i psykologin hos olika skikt inom proletariatet.

Men detta försiktiga försök att ånyo överväga realiteterna, att överge dogmerna och schemana, ifrågasatte den bolsjevikiska kärnan i Komintern. Bucharin avslutade diskussionen om skiktningar inom den samtida arbetarklassen genom att otvetydigt fastslå: ”Om vi fastslår

---

[33] *Om KIs programfråga*, s. 105

[34] Arthur Rosenberg (1889–1943) var en historiker som gick med i KPD 1920, efter att ha varit högernationalist utan anknytning till arbetarrörelsen. Han blev medlem i Centralkommittén 1924. Efter att ha varit ultravänsterist under några år, närmade han sig Brandlergruppens ståndpunkter. Han lämnade KPD 1927 då han ansåg att det inte var till någon nytta för den tyska arbetarklassen. Han skrev därefter prisade historiska verk om bolsjevismen och Weimar-republiken – eng övers. anm.

[35] *Ryska centret*, 492/1/9, blad 1

[36] Se föregående not, blad 4-5

[37] Bucharin motsatte sig att endast välja representanter för RKP(b) till denna byrå: ”Jag är mot att ta in fler ryska kamrater. Utifrån kommer det att se dåligt ut.” (Citatet ursprungligen på tyska, se föregående not, blad 7) Amédée Dunois (1879–1944) anslöt sig till det franska kommunistpartiet från SFIO 1920. Var en kort tid med i EKKI 1924. Han var med i Kominterns programkommission vid femte kongressen, lämnade PCF 1927 och gick åter med i SFIO. Var med i motståndsrörelsen under kriget och gick under i ett koncentrationsläger – eng. övers. anm.

[38] John Pepper (Jósezef Pogány, 1886–1938) hjälpte till att grunda Ungerns kommunistiska parti, flyttade till Moskva, var aktiv i kominternapparaten och arbetade i Tyskland och USA, men uteslöts ur Komintern 1929 och dog i de sovjetiska utrensningarna – eng övers. anm.

att socialdemokratin som sådan representerar en viktig kontrarevolutionär faktor, måste vi korrekt utvärdera orsakerna till detta fenomen”.[39] Utarbetandet av uppgifter anpassades i själva verket till det färdiga svaret – den kommunistiska världsåskådningen.

Författarna till Kominterns program fann det svårare när marxismens klassiker inte efterlämnat några färdiga recept. Därför hamnade de två främsta åsiktsmotståndarna vad gäller karaktäriseringen av fascismen, Bucharin och Varga, i diametralt motsatta positioner. Bucharin ansåg att fascismen var ”en speciell sorts front med bourgeoisien, ett alternativ inom vilket blocket av borgerligt-demokratiska krafter, särskilt socialdemokratin, kan finnas”, medan Varga förnekade att den hade några särdrag.[40]

Den 11 juni 1924 höll programkommissionen en speciell session som ägnades denna fråga. I ett grundläggande tal utvecklade engelsmannen JT Murphy Bucharins tanke om de två varianterna av ”en borgerlig enhetsfront”: arbetarnas (d.v.s. socialdemokratin), å ena sidan, och den fascistiska statsformen, å den andra. Eftersom de utgick från en förenklad dogmatisk analys av klasserna, var alla deltagare i diskussionen ense om att dessa former endast skiljde sig åt i metoderna för den politiska kampen. ”Den precisa funktionen är olika, men målet är detsamma..., mellan regeringen Noske och fascisterna finns det nästan ingen skillnad”, underströk Bucharin.[41] Först efter Hitlers makttillträde 1933 blev Komintern tvingat, 1934, att överge teorierna som baserades på parollen om ”socialfascism”.

Arbetet i programkommissionen strax innan den femte kongressen kan beskrivas som verkligt fritt. Medan den kommunistisk etiken uteslöt varje tvekan om den grundläggande planen och undanröjde varje förändring av den, gick det inte att upptäcka något tvång mot att anta en ”allmän linje”. Bucharin, som personifierade bolsjevikpartiet i kommissionen, spelade otvivelaktigt första fiolen, även om han ofta gjorde taktiska eftergifter. KPD:s företrädare insisterade på en debatt om teorin om kapitalackumulation, som den framställts av Rosa Luxemburg. Bolsjevikledarna hade emellertid inget behov av klassiska författare, som dessutom kritiserade den ryska revolutionens grundvalar. Bucharin lovade de tyska delegaterna en speciell session vid vilken Luxemburgs fel skulle belysas, även om han föreslog att detta ”känsliga” tema inte skulle hanteras inom ramen för programkommissionens arbete.[42]

Vid den femte kongressen plenarsession den 27-28 juli 1924 lämnade Bucharin och Thalheimer bidrag till programdiskussionen. Delegaterna fick emellertid inget nytt program, så även Bucharins ord att ”vår kongress måste anta ett distinkt programutkast, vilket dock inte kommer att vara komplett”[43], blev bara en from förhoppning. En stor del av Bucharins framträdande den 27 juni bestod av en extremt livlig kritik av sina åsiktsmotståndares åsikter i programfrågan – precis som hans föreläsning vid den föregående kongressen. Utmärkande var att, medan det 1922 var Karl Kautsky som var föremål för offentligt gisslande, så riktades 1924 den skarpa polemiken mot ”en av deras egna” – nämligen den tyske kommunisten Boris Ronninger[44], som hade varit obetänksam nog att drista sig till en kritisk analys av Bucharins programutkast. Dispyten tog upp många frågor och Bucharin kunde inte låta bli att undra hur redaktionen för KPD:s tidning *Die Internationale* kunde publicera ”vilket gammalt skräp som helst” utan föregående censur[45]. Oaktat att Ronningers utvikningar innehöll en del skarpa

---

[39] *Ryska centret*, 492/1/9, blad 8

[40] Varga hävdade: ”Före fascismen kom till makten var den en normal folkligt demokratisk rörelse. När den lyckats komma till makten, ändrade den sig till en helt normal borgerlig diktatur, vars särdrag endast fanns i dess historiska ursprung.” (Ibid, blad 37)

[41] Ibid, blad 92

[42] *Ryska centret*, 492/1/180, blad 30

[43] *Kommunistiska Internationalens femte kongress, stenografiskt protokoll*, Moskva 1925, s. 486 (på ryska)

[44] Boris Ronninger (1896– ?) anslöt sig till KPD 1923 och arbetade i den sovjetiska handelsdelegationen. Han lämnade senare KPD och blev akademiker i Storbritannien. Han motsatte sig idén att arbetarna i USA och Europa var mutade av imperialismens superprofiter.

[45] *KI:s femte kongress...*, s. 490

utfall, kunde delegaterna inte missa den svängning i diskussionsstil som ägde rum. Även om partiföreträdare på mellannivå fick tjäna som syndabockar, var Bucharins attacker riktade mot KPD:s gamla ledning i dess helhet, därför att de bromsade antagandet av programmet. Hela kongressen symboliserades av kritiken mot inte bara Brandlers och Thalheimers, utan också Karl Radeks ”högerfel”. I och med att det var KPD som hade utsett dem till EKKI så fick deras motståndare därigenom ganska fördelaktiga positioner.

Komintern i sin helhet, eller för att vara korrektare, tendensen för ”demokratisk kommunism”[46] vilken under de första åren upprätthölls av främst av de ledare som hade kommit från den europeiska socialdemokratins led, var dömd att förlora. Det ständigt minskande ”vi” och det ständigt växande ”dem” i den politiska diskussionen och även inom ramen för programdiskussionen, var inte bara en återspegling av kampen inom RKP(b), utan också av nedslåendet av kommunister utomlands, bland vilka man misstänksamt letade reda på ”avvikare” och ”opportunistiska fel”. Detta ledde till en ökande press på kommunist-partierna att ”binda sig” till en gemensam ”världsbild”, därför att, som Bucharin uttryckte det i talet till kongressen, teoretiska tvivelsmål skapade grogrund för politiska avvikelser. På detta sätt, projicerades bolsjevismens historia på hela den kommunistiska rörelsen. Detta ledde till att begreppet ”bolsjevisering” snart utarbetades.

RKP(b):s ledare höll fast vid förhoppningen om ett förnyat revolutionärt uppsving, och upptäckte att de speciella europeiska händelser på vilka de baserade sin politiska kamp, hela tiden försvann ur deras synfält. Även om de betonade NEP-experimentets internationella betydelse, hindrade de utformandet av varje taktik för kommunistpartierna under ”reträtt”-perioden tills de faktiskt tagit makten. Den 27 juni 1924 underströk Bucharin att problemen med NEP skulle vara ”den viktigaste delen” av hans tal. Han menade att de socialistiska ekonomiska former som hade upprättats av proletariatet efter dess maktövertagande under-tryckte mer efterblivna former – inte officiellt, men ”på grundval av konkurrensen på den fria marknaden”. Det senare presenterades som ”en helt ny och speciell metod i klasskampen”. Bucharin hävdade att NEP inte var en korrigering av krigskommunismen, utan dess motsats[47].

I kontrast till detta uttryckte Thalheimer en ganska försiktig inställning till NEP, medan han betraktade krigskommunismen som en ”nödvändighet i den revolutionära strategin”. Hans bidrag utgjorde en detaljerad genomgång av programkommissionens arbete inför kongressen. Thalheimer hävdade att ”den sista frågan, nämligen den om principerna för taktiken och strategin, inte ännu hade behandlats av kommissionen” och hur de löstes berodde på hur kongressen kom överens i andra frågor[48].

Lösningen berodde i än högre grad på relationen mellan ledarskapen i Komintern och RKP(b). Undertryckandet av ”Tyska oktober” 1923 och de efterföljande ändringarna bland den ledande kadern, berövade den främste förespråkaren av minimiprogrammet, Karl Radek, hans verkliga makt. Under dessa förhållanden återupptog Bucharin sitt ursprungliga förslag. I sitt avslutande tal om programmet, som förmodligen var det kortaste i hans politiska karriär, beskrev han de tillägg som infogats av programkommissionen och förkastade dem såsom varande av sekundär betydelse. Teserna om ”röd intervention” plockades bort från projektet. Den viktigaste ändringen var emellertid följande: ”Vi har inte bara strukit en fortsatt utveck-ling av taktiken för enhetsfronten, utan också parollen om en arbetar- och bonderegering”[49].

Detta beslut skrevs inte in i protokollet. Vid nästa session, programkommissionens tionde, den 3 juli, begränsades frågan genom att det bildades en ”underkommitté” som skulle arbeta

---

[46] Hermann Weber, *Demokratischer Kommunismus?*, Berlin, 1979. s. 290-305
[47] *KI:s femte kongress...*, s. 502
[48] Ibid, s. 549
[49] Ibid, s. 971

fram ett skriftligt förslag[50]. De tyska delegaterna försökte återigen avstyra antagandet av utkastet, men utan framgång. Tydligen hade delegaterna inte ens utkastet till program i sina händer när det den 8 juli röstades om det och det kom ut först när kongressmaterialet publicerades. Allt som hände var att Bucharin gjorde några obetydliga ändringar i sitt förslag från 1922[51] och denna gång fick han förslaget accepterat som det officiella och enda diskussionsunderlaget. Det kraftfulla sättet att lösa politiska frågor var tilltalande i sin enkelhet, så inte ens de mest inrotade ”liberalerna” i bolsjevikpartiets ledning tog anstöt av detta sätt.

Beslutet på femte kongressen angående programfrågan signalerade det slutliga nederlaget för ”pragmatikerna” som hade stått bakom Radek och Thalheimer. De ifrågasatte perspektivet att segern för den socialistiska världsrevolutionen var en fråga om månader eller år. Denna grupp underströk att det fanns en ”övergångsperiod”, med den vanliga radikala fraseologin och att kommunisterna måste utarbeta en ansvarsfull taktik. Försöket att introducera den ”underifrån” utan att ett föregående beslut i politbyrån väckte motstånd i Moskva. Och om den exemplariska enhetsfronten 1921 hade godkänts av Lenin och befästs som en oundgänglig linje för alla kommunistpartier, så var kursen 1923 med en union med ”nationalbolsjevikerna” – exemplifierat i Schlageters tal – ett personligt initiativ från Radek.[52] Krossandet av det ”tyska oktober” samma år blev en förevändning för RKP(b):s politbyrå att reducera ”pragmatikernas” politiska inflytande i KPD och Komintern till noll. De senares hopp om revansch på den ideologiska fronten visade sig sakna grund efter ”revisionen” av EKKI i januari 1924 och efter ändringarna inom de ledande kadrerna vid KPD:s Frankfurtkongress i april 1924.[53]

Det vore en förenkling att hävda att ”teoretikerna” under Bucharins ledarskap endast stod för en fortsättning på den heroiska perioden. Paradoxalt nog var deras attityd mindre aggressiv och lade större vikt vid att omstrukturera sin egen grupp för att uppnå en ”relativ stabilitet”, än att hitta nya metoder för att storma kapitalismens bastioner. Kominterns program blev nyckelinstrumentet i bolsjeviseringen av de nationella sektionerna, och naturligtvis centrerades den gemensamma nämnaren runt de slutliga målen, snarare än kring övergångskrav. De dogmatiska teorierna i diskussionen kring Kominterns program, som avgick med segern 1924, uttryckte samma logik som inplanteringen av ”leninismen” i den ”interna” ideologin i Sovjetunionen. Den förlorade förhoppningen om världsrevolutionen medförde att det bland ledarna i RKP(b) uppstod lika motsägelsefulla känslor som odlingen av Lenintraditionen hade gjort. Man kunde bara se fram emot hans balsamering och hans användning som en avgud.

Efter avslutandet av den femte kongressen blev det en längre paus i arbetet med programmet. Även om resolutionen som antogs den 6 juli 1924 ålade Komintern att upprätta en permanent kommission för att förbereda det slutliga programutkastet i tid till nästa kongress, genomfördes inte detta beslut. De ryska ledarna i Komintern – framförallt Bucharin och Zinovjev – blev uppslukade av de interna partikonflikternas malström. De alternerade med varandra i de

---

[50] Bucharin, Thalheimer, Varga, Sommer, Amadeo Bordiga, Pepper och Manabendra Roy var medlemmar i underkommittén. Se Ryska centret för bevarande och forskning i dokument för samtida historia, 492/1/180, blad 29-30

[51] En kort introduktion lades till utkastet, underrubriker ändrades och ett antal definitioner infördes som ändrade den apokalyptiska visionen av kapitalismens undergång. Det avslutande kapitlet visade att ”kapitalismens sönderfall upphör inte, men under detta sönderfall uppstår tendenser till en delvis kapitalistisk återhämtning och en vidare topp i produktivkrafterna.” Se femte världskongressen, s. 72. Före socialdemokratin inkluderades bland de ”kontrarevolutionära krafterna” 1924, lades begreppet fascism till det. I utkastet beskrevs enhetsfrontstaktiken och parollen om arbetar och bonderegering som omistliga delar i kommunistisk politik under hela den förrevolutionära perioden, men dessa karaktäriseringar ströks.

[52] I ett försök att bekämpa framväxten av tyska högernationalistiska krafter under ockupationen av Ruhr 1923, gjorde KPD en rad eftergifter till tysk nationalism. Radek höll ett konstigt uppskattande tal vid Leo Schalgeters död – en ung tysk nationalistisk sabotör som avrättats av fransmännen 1923 – eng övers. anm.

[53] KPD:s nionde kongress, hölls i Frankfurt mellan 7 och 10 april 1924, såg hur partiets ledarskap togs över av vänster och ultra-vänster element. Gruppen kring den tidigare ledaren Heinrich Brandler blev helt utmanövrerad – eng övers. anm.

olika partiblocken och grupperingarna i RKP/Sovjetunionens Kommunistiska Parti (bolsjevikerna) (SUKP(b):s ledarskap, och spelade ständigt ut sina Komintern-”kort”, och anklagade sina motståndare för mensjevism och för att förråda världsrevolutionens intressen.

Under sådana omständigheter var det uteslutet med ett positivt programarbete. De utländska sektionerna följde uppmärksamt kampens utveckling, eftersom de klart insåg att den sida som vann i framtiden skulle inneha positionen som chefsideologi i den internationella kommunistiska rörelsen.

I april 1926 kom Zinovjev, Kominterns ordförande, ihåg att man måste utarbeta ett program, och hans förslag blev omedelbart kända för Bucharin genom EKKI-medlemmen Pepper[54]. Representanterna för de större sektionerna i Moskva lade fram ett förslag på sammansättning av den återupplivade programkommissionen – som aldrig skulle sammanträda. Precis som Kominterns ordinarie världskongress aldrig ägde rum 1926. Först sedan ledarskapskampen i SUKP(b) hade avslutats med seger för Stalin och Bucharins duumvirat tog den senare steg för att uppfylla de löften han tidigare givit.

”Utkastet från kamraterna Stalin och Bucharin förelades politbyrån...”

Relationerna mellan bolsjevikpartiet och de andra sektionerna i Komintern ändrades i grunden 1928. Tio år tidigare hade man knappast kunna föreställa sig att det förberedande arbetet för Kominterns viktigaste dokument skulle ske i hemlighet, utan att ta med utländska kamrater. Men tiderna med ”jämlikhet” och ”broderskap” var borta och Kominterns apparat krävde järndisciplin och underordnande under Kremlhierarkin.

Ändå upprätthöll Komintern bilden av ”jämlika rättigheter”. Varje fråga som hade beslutats i förväg av SUKP(b):s delegation i EKKI gick sedan den formella vägen med diskussioner genom de ordinarie strukturerna i Komintern[55]. Frågan om programmet var inget undantag från regeln.

Den 12 januari 1928 beslutade politbyrån i SUKP(b) att bilda en intern programkommission bestående av Stalin, Rykov, Molotov och Bucharin. Efter en månad tog ”Seniorkonventet”[56] i Tionde plenumet i EKKI ett speciellt beslut, där medlemmarna i SUKP(b):s delegation fick en ny variant av programutkastet. Senare, vid centralkommitténs juliplenum, återgav Bucharin händelseutvecklingen med dessa ord:

> För att verkställa detta beslut, utsåg politbyrån en kommission, vilken i sin tur satte upp en underkommitté bland sina medlemmar, bestående av kamrat Stalin och jag. Vi reviderade utkastet en gång till och lade fram det i stort sett i den form som det presenteras i idag. Utkastet bekräftades sedan av vårt partis politbyrå och efter att det undertecknats av ovan nämnda kamrater, överlämnades det till rapportkommissionen. [57]

Bucharin nämnde inte att utkastet till 90% var frukten av hans eget och hans assistenters arbete. Den 15 mars befriades han under två veckor från alla sina förpliktelser, och den 3 april sände han det nyproducerade dokumentet till Stalin, Molotov och Rykov. I det medföljande brevet påpekades att förslaget skulle presenteras som om det kom från endast Stalin.[58] Det var ingen tillfällighet, eftersom Stalin, ”partiets mästare”, avundsjukt följde varje framgång för Bucharin, ”partiets älskling” (som Lenin beskrev honom), på den ideologiska fronten. Han var

---

[54] *Ryska centret*, 495/50/9, blad 1

55 Alexander Vatlin, ”Die Russische Delegation in der Komintern: Machtzentrum des internationalen Kommunismus zwischen Sinowjew und Stalin”. *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung* 1993, Berlin, 1993, s. 82ff.

[56] Lärda äldre

[57] *Ryska centret...*, 17/2/375, blad 41

[58] *Ryska centret...*, 493/1/42, blad 9-10

fullt medveten om att Kominterns program inte skulle vara vilket politiskt dokument som helst.

I sin legendariska konversation med Kamenev i juli 1928, förklarade Bucharin: ”Stalin har förstört mitt program på många ställen... Han drivs av ett erkännande som teoretiker. Han anser att detta är den enda sak han inte har”.[59]

Stalins plan för programmet struktur stärkte betydligt dess ”ryska” tonvikt. En betoning var klar redan i inledningen: ”Sovjetunionens existens uttrycker den organiska krisen för det världskapitalistiska systemet”.[60] Stalin pekade ut tre kategorier av länder: Imperialistiska, koloniala och ”sovjetrepubliker”; och i avsnittet om övergångsperioden, föreslog han följande steg: Krigskommunism, NEP och socialistiskt uppbygge. På detta sätt visade SUKP(b):s generalsekreterare att han avsåg att, redan innan det faktiska avskaffandet av NEP, ”starta socialismen” utan hjälp av marknadsmekanismer. Medan Bucharin fortfarande hyste hopp om den proletära världsrevolutionen i klassisk mening, behövde Stalin ett dokument ”för intern användning”, för att understryka det unika med det socialistiska experimentet i Sovjet.

De skiljaktiga perspektiven mellan de två partiledarna var inte okända för dem runt dem. En av de första att läsa aprilutkastet, den gamle bolsjeviken AA Dvorin, kommenterade Stalins förslag med att skriva:

> Genom att ägna bara en sektion av programmet till Sovjetunionen, minskar vi å ena sidan dess betydelse för mycket. Om vi å den andra begränsar programmet i tiden kommer Sovjetunionens betydelse efter maktövertagande i två eller tre betydande länder att ändras, medan alla andra sektioner av programmet behåller sin fulla kraft. Dessutom får programmet på detta sätt i än högre grad en ”rysk” karaktär. Vi bör undvika detta.[61]

Programutkastet framarbetades i all hast under april av Bucharins apparat – framförallt av hans assistenter bland de ”röda professorerna”, Grolman och Idelson. Spåren av hastverk försvann från det ursprungliga grova utkastet och det ”ryska ledarskapet” betonades upprepade gånger. Bucharin insisterade på att hans fosterbarn skulle erkännas officiellt, även om det innebar dubbelt faderskap. I protokollet från politbyråns session den 23 april 1928, återfinns en kategorisk notering för att ”legalisera” det redan uppnådda: ”Kamraterna Bucharin och Stalin föreslår att ett utkast till Kominterns program utarbetas inom fyra dagar och att det läggs fram inför politbyrån.”[62]Politbyråmedlemmarna lyckades inte sätta sig in i det framlagda dokumentet den 3 maj, så det godkändes först vid den följande sessionen den 7 maj.[63] Det beslutades att lämna utkastet till EKKI, undertecknat av Stalin och Bucharin, vilket måste ha varit en tillfällig tillfredsställelse för den förre i hans ”önskan om erkännande som en teoretiker”.

Skillnaderna mellan originalutkastet (april) och det som lades fram inför Komintern vittnar om användningen av den senare versionen.[64] Bucharins stil, som genom sin struktur och sitt lakoniska manér gav intryck av en stenografisk rapport eller verbal kommentar, blev nu ett andrahandssärdrag. Även om utkasten knappast skiljer sig rörande innehållet, så leder de förändringar som infördes under en dryg månad till vissa slutsatser rörande maktskiftet i ledarskapet i SUKP(b) vid tiden för den ”stora förändringen”.

Så den (för Bucharin) typiska ”Eurocentristiska” beskrivningen av världsrevolutionens riktning försvann i majutkastet:

---

[59] Citerad i Alexander Vatlin, *Trotskij och Komintern* 1923-1933, Moskva, 1991, s. 43 (på ryska)
[60] Modellen för programutkastet föreslaget av Stalin (*Ryska centret...*, 493/1/42, blad 87)
[61] *Ryska centret...*, 493/1/42, blad 87, 94
[62] *Ryska centret...*, 17/3/684, blad 7
[63] *Ryska centret...*, 17/3/686, blad 7
[64] *Ryska centret...*, majutkastet, 493/1/44

> Sönderstyckandet av Europa, dess relativa betydelselöshet i jämförelse med den mäktiga, fullt beväpnade amerikanska imperialismen, mognaden för proletariatets kris i t.o.m. Europa, allt detta gör parollen om Europas socialistiska sovjetiska förenta stater omistlig, som en övergång till en euro-asiatisk och slutligen världsomspännande union av proletära stater.[65]

Förutom detta dök en mer elastisk formulering om de federativa banden mellan sovjet-republiker i världen upp, då det underströks att ”de kolonier som befriats från imperialismens ok” kunde förena sig med dem. Den huvudsakliga skillnaden mellan april- och majutkasten visade sig, emellertid, i tolkningen av ”grunderna för den proletära diktaturens ekonomiska politik”. Det handlade egentligen om olika tolkningar av det ”ryska experimentet” och då i synnerhet NEP. Bucharins uttalande upprepade inte bara de tankar han hade utvecklat vid den femte kongressen om användandet av ”marknadsekonomins hävstång” på vägen till socialism, utan gav även en förklaring till dem. Aprilutkastet underströk: ”Det segerrika proletariatet måste finna det rätta förhållandet mellan de produktionsområden som lätt kan centraliseras och styras i en planerad ekonomi och sådana områden som endast kan bli en tyngd runt halsen.” Det underströks att: ”De senare måste endast delvis underordnas.”[66]

Naturligtvis, under villkoren av ”vänstersvängen”, som inte endast skedde i Komintern, utan även i inrikespolitiken i Sovjet, låg sådana uttalanden längre och längre från verkligheten. Stalin uppmuntrade medvetet klasskampen på landsbygden genom tvångskollektiviseringar och han behövde ett erkännande av tesen att klasskampen obönhörligen måste skärpas under det socialistiska uppbygget. Något av det motsatta fanns i Bucharins skrivningar:

> Under den proletära diktaturens fas tar klasskampen, i avgörande utsträckning, karaktären av en ekonomisk kamp mellan två olika ekonomiska formationer, som konkurrerar med varandra, vilket, under den tidigare nämnda fasen, kan utvecklas parallellt.

Vidare gav Bucharin exempel på detta ”inväxande”, vilket utgjorde grunden för det stalinistiska påhittet om ”högeravvikelser”:

> Proletariatet måste visa speciell uppmärksamhet och extrem noggrannhet vid gränslinjen mellan stads- och landsbygdssektorerna, så att böndernas verksamhet på intet sätt undermineras av personliga motiv och så att dessa motiv, genom exempel och genom stöd från den kollektiva jordbruksproduktionen, steg för steg ersätts av motiven hos ett kooperativt jordbruk.[67]

Alla de ovanstående tankarna försvann från programutkastet som presenterades för EKKI. Stalin var medveten om makten hos sin apparat och var redo att ta en öppen strid med politbyrån, medan den ”kapabla partiteoretikern”, som Bucharin fortfarande ansågs vara, befann sig på ständig tillbakagång.

Programkommissionen som sammankallats av EKKI:s presidium hade vare sig tid eller mod att revidera utkastet. Stalin kom inte till något av dess tre möten, medan Bucharin höll monologer där han förklarade sina tankar om de grundläggande ändringarna.[68] De kommissionsmedlemmar som kallats till Moskva fick inte ens möjlighet att ordentligt läsa det dokument som presenterades för dem och tvingades lita till de ryska ledarnas auktoritet. Vart och ett av kommissionens 45 ändringar var av redaktionell eller tilläggskaraktär och berörde vare sig strukturen eller grunddragen i det utkast som presenterades för dem.[69]

Utkastet antogs den 25 maj och publicerades kort därefter i Kominterns tidskrifter.[70] EKKI:s material om diskussionerna kring utkastet i Sovjet, som samlade damm i arkiven, visade att de var av en improviserad och skrytsam karaktär. Deltagarna – som till sin majoritet utgjordes av

---

[65] *Ryska centret...*, 493/1/42, blad 48
[66] *Ryska centret...*, 493/1/42, blad 55
[67] *Ryska centret...*, 493/1/42, blad 61
[68] Stenografisk rapport från kommissionens session. *Ryska centret...* , 493/1/46
[69] EKKI:s programkommissions ändringar. *Ryska centret...* 493/1/47, blad 303-11
[70] Se *Die Kommunistische Internationale*, nr 23/4, 13 juni 1928, s. 1317ff (på tyska)

lärare i socialvetenskapliga ämnen och forskare i marxism – höll sig tydligt inom ramen för det tillåtna. I anmärkningarna om Sovjet fanns emellertid inget av det uppblåsta prisande vilket utmärkte det sociala livet i landet vid tiden för den framväxande ”personkulten”.

Dokumentet självt var långt från stilistisk perfektion och inre harmoni och det gav upphov till kritik. Litvinov, en anställd på Goslitisdat statliga publicisthus skrev: ”Utkastet hänvisar till dagsaktuella frågor och påminner här och var mer om en ledarartikel i *Pravda* än om det världskommunistiska partiets program. I utkastet får möjligheten av revolutioner i andra länder än Sovjetunionen alldeles för lite plats.”[71] Clara Zetkin opponerade sig mot åsikten att Sovjetunionen var ”den internationella revolutionens viktigaste del”, och påpekade helt rätt att de viktigaste möjligheterna borde finnas i de länder där denna revolution ännu inte ägt rum.[72]

Kritiska anmärkningar mot den ”programmets ryska karaktär” höjdes även vid SUKP(b):s centralkommittés plenum i juli, där frågan om programmet var en separat punkt på dagordningen. N Osinskij[73], som hade deltagit i utarbetandet av utkastet, försökte förklara problemen på ett ganska milt sätt: ”Om man talar om den ryska karaktären på programmet, så säger jag: politiskt är det inte ”ryskt” men kanske ”moskovitiskt”, om man antar att vi härifrån kommer att vara oförmögna att se nya fenomen som håller på att växa fram långt härifrån.”[74] Man kan i denna diskussion finna, om än i en preliminär form, frågan om den allt snabbare degraderingen av Komintern och omvandlingen av dess centrala apparat till en underavdelning av det ryska partiledarskapet.

Ledarna för SUKP(b) förstod också klart att dokumenten från Trotskijs och Zinovjevs Förenade Opposition också var förtrogna med dessa stämningar. I sitt tal till plenum frågade Stalin bitande denna fråga:

> Det verkar som om vissa kamrater anser att programutkastet till sin inre karaktär inte är tillräckligt internationellt, därför att det, som de säger, är ”för ryskt” till sin karaktär... Men vad kan det vara för fel med det? Är vår revolution, till sin *karaktär*, en nationell och endast en nationell revolution och inte främst en internationell revolution? Om så är fallet, varför kallar vi den en bas för den världsrevolutionära rörelsen, ett *instrument* för den revolutionära utvecklingen i alla länder, världsproletariatets *moderland*? Det fanns dem bland oss – våra oppositionella, till exempel – som ansåg att revolutionen i Sovjetunionen var uteslutande eller huvudsakligen en nationell revolution. Det var på denna punkt de gick i stöpet. Det är märkligt att det som det verkar finns personer runt om i Komintern, som är beredda att följa i dessa oppositionellas fotspår. [75]

Den karaktäristiska stilen hos Stalin resonemang var det första direkta tecknet på att om någon talade om den ”ryska karaktären på programmet” så var det riktat mot partiet i sin helhet. Straxt innan kongressen var detta praktiskt taget ett administrativt förbud mot att diskutera saken vidare – knappast någon av SUKP(b):s centralkommittés medlemmar skulle ha riskerat att dra på sig misstankar att ha trotskistiska anknytningar.

I sitt tal vid plenum, koncentrerade sig Bucharin på analysen av ”socialdemokratins alla avskyvärdheter”. Analogin här är uppenbar: Om bolsjevismens största fiende inom landet var de oppositionella som hade infiltrerat partiet, så var den största fienden till Komintern att finna inte så långt borta, inom arbetarrörelsen självt. De tomma attackerna på Andra Internationalens partier hindrade teoretikerna från att sammanställa en rationell analys av situationen. Varje positivt omnämnande av socialdemokraterna innebar en risk för bannlysning.

---

[71] *Ryska centret...* , 493/1/91, blad 68

[72] Clara Zetkin, ”Några kritiska kommentarer om Kommunistiska Internationalens program”, *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 25-26, 1928, s. 48 (på ryska)

[73] N Osinskij (Valerian Oblonskij, 1887–1938) anslöt sig till bolsjevikerna 1907, var en vänsterkommunist, men stödde det sovjetiska ledarskapet efter 1925. Han innehade viktiga poster inom ekonomi, jordbruk och diplomati. Han dukade under i de sovjetiska utrensningarna – eng övers. anm.

[74] *Ryska centret...* , 17/2/375, blad 56

[75] J V Stalin, *Skrifter*, vol. 11, Moskva, 1949, s. 151 (på ryska)

Det räckte att Profintern-ledaren Losovskij[76] nämnde att det fanns en positiv potential bland socialdemokraterna för att han skulle bli avsnäst av Bucharin.[77] Den senare tog uppenbarligen inte i beaktande det specifika i de politiska striderna i de demokratiska länderna i Europa, där arbetarna själva hade möjligheten att jämföra den ena eller andra plattformen och den ena eller andra fackföreningsledaren. Genom att, av taktiska överväganden, nedgradera sitt eget program till en anti-socialdemokratisk pamflett, så isolerade sig Kominterns ledare med en ”järnridå”, från merparten av de europeiska arbetare som med ett visst intresse betraktade det sociala experimentet i öst, men som samtidigt inte var beredda att bryta med sina egna partier.

Så de röster inom den kommunistiska rörelsen som, utan att lindra sin kritik av socialdemokratin, uppmanade till ett nyktert övervägande om reformismens samhällspolitiska rötter, ignorerades: ”Proletariatets massa, de arbetande massorna... hyser fruktan för revolutionen och de uppoffringar som knyts till den. De hoppas hellre på fred med klassfienden än litar till sin egen revolutionära styrka”[78] Med Österrike som exempel hävdade den holländske kommunisten A De Vries i pressen och i sitt bidrag på den sjätte kongressen, den absurda teorin att socialdemokratins ledare hade köpts av bourgeoisin med överskottet från kolonierna[79] Utan att ge akt på de reella klassrelationerna i mellankrigseuropa, spådde det bolsjevikiska ledarskapet samma öde för den ”internationella mensjevismen” som hade drabbat deras tidigare partikamrater i Sovjetryssland.

Den 16 juli 1926 (ska förmodligen vara 1928 – ö.a.), deklarerade SUKP(b):s Komintern-delegation att det var oundvikligt att programmet skulle antas vid kongressen.[80] På ytan var detta beslut till Bucharins fördel – som en kompensation för eftergifterna på det ekonomiska området han gjorde vid centralkommitténs juliplenum.[81]

Programfrågan vid sjätte kongressen

Den 17 augusti 1928 samlades delegater från 57 länder i Fackföreningarnas Hus för att öppna Kominterns sjätte kongress. Det faktum att kongressen för första gången inte ägde rum i Kreml talade för sig självt. ”Världsrevolutionen” var inte längre huvudpunkten i bolsjevikernas ideologi och politik, som allt mer och mer höll på att förvandlas till stalinism. Under själva kongressen visade programdiskussionen den ”ryska faktorns” starka inflytande, även om det också fanns andra faktorer.

Framförallt var det iögonenfallande att en stor del av det ryska partiets ledande ideologer som på sin tid tillhörde ”världsrevolutionens generalstab”, men som hade stött Zinovjev eller Trotskij 1926-27, var frånvarande. Omgrupperingen av de ledande kadrerna inkluderade inte bara vänstern, utan också högern. Sålunda presenterade Thalheimer, en av Bucharins medrapportörer vid den fjärde och femte kongressen, sina förslag kring programutkastet, men han fick inte närvara vare sig på själva kongressen eller i kommissionens arbete[82] Det höjdes även röster för att att förslag från oppositionella rörande programmet helt skulle uteslutas från

---

[76] Solomon Losovskij (1878–1952) gick med i RSDAP 1902 och gick med bolsjevikerna 1905. Han var generalsekreterare i Profintern och innehade viktiga poster i Sovjet fram tills han utrensades 1949 – eng övers. anm.

[77] I sitt tal om kominternprogrammet anklagade Bucharin nästan centralkommittémedlemmarna för liberalism i relation till socialister i väst: ”Jag tar mig friheten att tvivla på att kamraterna som närvara på detta plenum verkligen är medvetna om den totala tarvligheten i den teoretiska såväl som den praktiskt politiska urartningen hos socialdemokratin” (a a s. 41)

[78] Clara Zetkin, *Samlade verk*, s. 50 (på ryska)

[79] A De Vries, ”Socialdemokratin i programutkastet”, *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 27-28, 1928, s. 35-8 (på ryska)

[80] *Ryska centret...* , 508/1/61, blad 1. Vid SUKP(b):s juliplenum föreslog den ukrainska delegationen att man skulle anta programmet som en grund, för att sen revidera och bekräfta det vid nästa EKKI plenum.

[81] S Cohen, *Bucharin och den ryska revolutionen: En politisk biografi 1888–1938*, Lund, 1981, s. 332-4

[82] Enligt en tysk publikation, avfärdades under programkommissionens arbete Thalheimers förslag i sin helhet som en ”symbol för högeravvikelsen”. *Ryska centret...* , 493/1/456, blad 72

kongressmaterialet. T.ex. från den tyske delegaten Hermann Duncker[83], men dessa förslag förkastades efter att Clara Zetkin och Bucharin rest invändningar.[84]

Diskussionen i programkommissionen var i sin helhet av en mer öppen och skarpare karaktär än anmärkningarna under kongressens plenarsessioner. Det är knappast en tillfällighet att löftet att publicera materialet som tagits fram av kommissionen inte uppfylldes efter att Bucharin försvunnit från Komintern.[85] Trots alla uppmaningar[86] tillät inte slutsatsen i det programmatiska arbetet en fri och rättfram diskussion mellan dem som höll på att utveckla monolitiska tankebanor. EKKI:s officiella teoretiker var medvetna om det faktum att ett felaktigt ord kunde avsluta en karriär. Eftersom striden om ledarskapet inom SUKP(b) ännu inte hade avgjorts , uppmärksammade alla de konjunkturella skiftningarna och alla var tvungna att navigera sig genom spelets skiftningar, vilka stötvis dök upp när programmet diskuterades.

Som bekant, drabbade detta även debatten i den kommunistiska pressen. I en översikt som utarbetats av EKKI kvällen före kongressen öppnande, påpekades att kommentarerna dominerades av medlemmar i SUKP(b), vid en tidpunkt när de utländska sektionerna definierade sig i förhållande till det officiella förslaget. I de kommunistiska partiernas press var diskussionen praktiskt taget frånvarande – undantaget *Pravda*, som började publicera en särskild diskussionstidning för att debattera programmet.

Enligt uttalande från EKKI-apparaten var fyra femtedelar av kommentarerna artiklar som rörde övergångsperioden, även om det samtidigt fanns kritik mot den ”mekaniska överföringen av det ryska experimentet till andra länder”.[87] Tron på ”vänsterdoktrinen” dominerade, vilket för partiaktivisterna sträckte sig över det typiska område som innebar att förhärliga inbördeskriget. Krigskommunism ansågs därför som en oundvikligt stadium i revolutionen, medan NEP tillhörde det speciella i den ryska revolutionen. Under förberedelserna för sin strategi om ”den stora vändningen”, baserade sig Stalin uppenbarligen på precis denna ideologi.

Trycket från vänstern märktes med avseende på ytterligare en ståndpunkt, vilken de utländska kommunisterna tog som sin utgångspunkt. Det rörde den fortsatta intensifieringen av kampen mot socialdemokratin. Tyskarna Lenz (Winternitz) och Günther[88] krävde att inte bara ledarna, utan hela organisationen borde placeras i kategorin ”kontrarevolutionära krafter”, medan polacken Spiss ansåg att betoningen på dess ”fascistiska karaktär var otillräcklig”.[89] Efter att

---

[83] Hermann Duncker (1874 -1960) gick med i SPD 1893 och gick tillsammans med sin fru med i Gruppe Internationale under första världskriget, sen i Spartakusförbundet och sen i KPD. Han riktade sig till Kominterns programkommission och de offentliga debatterna vid sjätte kongressen. Han lämnade Tyskland efter Hitlers seger och flyttade till Östtyskland 1949, där han skrev mycket om utbildningsfrågor – förf. Anm.

[84] *Ryska centret...* , 493/1/425, blad 25-9

[85] Se författarens förord, *Kominterns sjätte kongress: Stenografisk rapport*: *Tredje utgåvan. – Världsrevolutionens program*, Moskva/Leningrad, 1929, s. 6 (på ryska).

[86] Protokollet från den första byråsessionen för kongressens programkommission den 31 juli 1928 noterade att ”kamrat Bucharin underströk nödvändigheten av en adekvat fri diskussion, för att garantera en mångsidig revision av programmet”. (*Ryska centret...* , 493/1/422, blad 3)

[87] *Ryska centret...* , 493/1/422, blad 15-16

[88] J Winternitz (Lenz, Sommer, 1896–1952) var av tysk-tjeckisk judisk härkomst, född i Storbritannien och var en av grundarna av den tyska sektionen av tjeckiska kommunistpartiet. Han levde huvudsakligen i Tyskland 1920-33. Han stod på Stalins sida, men motsatte sig de mer svårbegripliga delarna av stalinismen. Han bodde i Storbritannien under andra världskriget och från det sena 40-talet till sin död. Günther verkar vara en pseudonym för Philipp Dengel (se not 107).

[89] *Ryska centret...* , 493/1/422, blad 22, 61

ha initierat ”vänsterkuppen” inom Komintern, upptäckte Bucharin att han måste använda sina politiska medarbetare för att tygla den latent destruktiva energin i den nya taktiken.[90]

De olika utvärderingarna av socialdemokratin är slående när man jämför de tilläggsförslag till programutkastet som kom från de tyska och italienska delegationerna. Medan de förra särskilt betonade farorna med vänstern inom socialdemokratin och tog för givet att rörelsen i sin helhet ”dras närmare fascismen i sin ideologi”, så kritiserade de senare denna tes: ”Det fel vi har identifierat i programutkastet är ett alltför allmänt användande av ordet ’fascism’, vilket i motsats till socialdemokratin representerar den enda och allmänna metoden för bourgeoisiens ’öppna’ diktatur”.[91]

Vid programkommissionens andra möte under kongressen, den 1 augusti, uppmanade Bucharin att man skulle konkretisera programmet. Han motiverade denna uppmaning genom att nämna de nationella sektionerna tillväxt och svårigheterna i de uppgifter de ställdes inför. Den andra metoden, att ge varje partimedlem frihet att bestämma sina egna klart definierade uppgifter, togs inte upp alls. Den var ett resultat av den förenklade uppfattningen att samhället kunde styras som en stor maskin och att varje liten skruv och kugge kunde kontrolleras. På många sätt uttryckte detta tidsandan som genomsyrades av tron på vetenskapens och teknologins obegränsade möjligheter.

Detta ”allmänna tillvägagångssätt” utmanade även Bucharins uppfattning om programmets struktur. Han föreslog att den proletära revolutionen, resningarna i kolonierna och den nationella befrielsekampen ”inte [skulle uppfattas] som mekaniskt skilda delar, utan i sitt inbördes förhållande och i den sammanlagda effekten från alla dessa processer, vilka karaktäriserar världsrevolutionen i sin helhet och generellt”.[92] En del i denna balansräkning var ”att den andra epoken av imperialistiska krig närmar sig”, under vilken Kominterns teoretiker såg chansen till vidare revolutionära omvandlingar av världen.[93]

Vissa programkommissionsmedlemmars försök att låta mänsklighetens historia börja 1917 mötte Bucharins bestämda motstånd: ”I den händelse vi inte betraktar vår rörelse som en fortsättning på det bästa som hände före oss och om vi inte har hela arvet från Marx, Engels och alla revolutionära rörelser bakom oss, kommer vi att bli anklagade för att vara en helt ny formation som har kommit från Asien och förstört allt i världen”.[94] Men med detta kastade han också all kunskap som samlats av människor utanför den marxistiska sfären på ”historiens sophög”.[95] Ett uttryckligt undantag gjordes för utformandet av Rosa Luxemburgs teori om kriser; men Bucharins uppmärksamme vapenbroder – Sultan Zade[96], Persiens representant – anklagade honom för att därmed anamma Hilferdings perspektiv.

Eftersom de saknade en syntes av världens vetenskapligt baserade kunskap, så hängde programmets teoretiska uppfinningar i luften. Den karaktäristik av politiskt oppositionella i Komintern som fördes in i detsamma fick jämförelsevis mycket större betydelse. Programkommissionens fjärde och femte möten ägnades helt åt utvärderingen av fascismen. Deltagarna i diskussionen, som endast hade den italienska fascistiska varianten i sikte, ställde

---

[90] Ercoli (Palmiro Togliatti), ”Till frågan om fascismen”, *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 27-28, 1928 (på ryska)
[91] *Ryska centret...* , 493/1/422, blad 57
[92] *Ryska centret...* , 493/1/422, blad 166-7
[93] Bucharin till och med underströk att ”efter kriget kommer vi att skriva ett nytt program” (a.a. Blad 168). Ironiskt är, att det var politiska överväganden under krigstid som fick Stalin att upplösa Komintern 1943.
[94] *Ryska centret...* , 493/1/432, blad 161 (på tyska)
[95] I ett av sin tal gjorde Bucharin en räd mot ekonomen Kondratievs teori: ”Försöket att rita upp långa vågor påminner mig om babylonisk astronomi.... barnslig uppfinning” (a.a. blad 157)
[96] Sultan Zade (1889–1938) var perser, var aktiv i socialdemokratiska grupper i Kaukasus, anslöt sig till bolsjevikerna 1912, var med i EKKI och ledde det persiska kommunistpartiet från 1920 och var ömsom i Persien och Sovjet. Han dukade under i de sovjetiska utrensningarna – förf. anm.

den mot socialdemokratins metoder att påverka massorna, men inte med den parlamentariska politiken i dess helhet. Bucharin förkastade perspektivet på att fascismen helt skulle ersätta den borgerliga demokratin och var därmed ense med den tjeckiska delegaten P Reiman.[97]

Mer realistiska var de åsikter som framfördes av Lominadze[98] och Varga, som förutspådde att den parlamentariska politiken i alla imperialistiska länder oundvikligen skulle komma att genomsyras av fascism. Majoriteten av kommissionens medlemmar var eniga med teserna om ”att den parlamentarisks politiken hade gjort bankrutt” under den innevarande epoken, även om de inte helt slöt upp bakom teorierna om fascismen. När Bucharin räknade upp ”bankruttens” egenskaper, kom han nära en felsägning: ”Av precis det skälet kommer, lömskt och falskt, frågan från partileden, om vi under dessa förhållanden inte borde försvara de borgerliga friheterna.”[99] Denna viktiga kommentar stod i uppenbar konflikt till ledmotivet för ”vänstersvängen”. Efter att Hitlers maktövertagande mer än nog hade visat fascismens antidemokratiska potential skulle Komintern återvända till den.

En livlig diskussion utbröt återigen vid kommissionens möten den 10 och 11 augusti kring namnet på övergångsepoken efter den proletära revolutionens seger. Lominadze, som var insatt i successionsstriden i politbyrån – han hänvisade till beslutet som hade tagits vid SUKP(b):s centralkommittés juliplenum – föreslog att programmet skulle kompletteras med följande anspelning: ”Efter proletariatets maktövertagande, kommer klasskampen att intensifieras enormt och denna intensifiering är också oundviklig under det socialistiska uppbygget”. Dessutom förnekade han att NEP var nödvändig under övergångsperioden för de högt utvecklade länderna – ”en annan väg för bygget av socialismen” skulle då vara möjlig.[100]

Även om Stalin ingrep vid plenumet till fördel för idén om att NEP oåterkalleligen behövdes i alla länder, så var det en öppen hemlighet att Lominadzes funktion var att sondera strids-fronterna. Bucharin anammade krigsförklaringen och ingrep därmed livligt mot att teserna om en intensifiering av klasskampen skulle antas: ”Denna fara kan bli akut om vi begår några misstag. Sammantaget tror jag emellertid, att delar av bourgeoisien och bönderna i allt större utsträckning kommer att gå över till vår sida och inte tvärtom.” Vidare: ”Den grundläggande tendensen under övergångsperioden är inte att klassmotsättningarna intensifieras, utan att de försvagas. Och därför kommer det inte att bli någon tredje revolution här, utan istället ett kommunistiskt samhälle.”[101] Den radikala kollektiviseringskampanjen, som startades efter krossandet av ”högeravvikelsen” inom SUKP(b):s ledning, var faktiskt en krigsförklaring mot majoriteten av befolkningen. Det kom i historieböckerna att heta ”stalinistisk revolution uppifrån”.

På grund av de dramatiska händelserna under ”korridorkongressen” i bakgrunden, framstod diskussionerna kring programmet under plenarsessionerna som tämligen tråkiga. Den 9 augusti höll Bucharin ett tal till kongressdelegaterna i denna fråga, trots att program-kommissionen bara hade inlett debatten kring det fjärde kapitlet.[102] Hans tal innehöll inga nya impulser och påminde framförallt om de populära formuleringar vilka varit obligatoriska i den internationella kommunistiska rörelsens ordbok under mer än ett halvt århundrade:

---

[97] Paul Reiman (1902– ?) Var till att börja med i KPD, gick sedan med i det tjeckiska kommunistpartiet 1923 och dess centralkommitté 1929. Utrensad i Tjeckoslovakien 1952. Han rehabiliterades senare och blev historiker – förf. anm.

[98] Vissarion Lominadze (1898–1934) anslöt sig till bolsjevikerna i mars 1917, stödde Stalin i mitten av 20-talet, förlorade partiuppdrag i slutet av 30-talet, utesluten ur SUKP 1934 och begick självmord efter mordet på Kirov – förf. anm.

[99] *Ryska centret...* , 493/1/441, blad 139

[100] *Ryska centret...* , 493/1/453, blad 20, 64-5

[101] *Ryska centret...* , 493/1/456, blad 66-7

[102] *Ryska centret...* , 493/1/447, blad 450

”programmet för den proletära världsdiktaturen”, ”världsstaden och världsbyn”, ”den icke kapitalistiska utvecklingsvägen”.

Gång på gång återkom Bucharin till det tema som upptog honom mest vid denna tid: NEP:s öde. Under trycket från sina motståndare, erkände han givetvis att krigskommunism var ”sannolik” efter upprättandet av proletariatets diktatur, även om han vägrade att erkänna att den var ”oundviklig”. I de högt utvecklade länderna ”kommer proletariatets krafter att vara gigantiska och det kommer att ha många möjligheter när det organiserar en ekonomisk periferi. Genom dessa möjligheter följer möjligheten till en helt annan politik. Idag vet vi inte ännu exakt vad det kommer att bli. Förhoppningsvis inte krigskommunism.”[103] Det är betecknande att inte en enda av SUKP(b):s representanter deltog i plenardiskussionen.[104] Den ”ryska frågan” placerades medvetet i bakgrunden. Utan denna fråga saknade diskussionen vitalitet, så mycket mer som den överväldigande majoriteten av talarna var medlemmar i programkommissionen och redan hade haft möjlighet att yttra sig. Argumenteringen kring begrepp som finanskapitalet, socialismens nödvändighet eller den materialistiska dialektiken övergavs till förmån för skolasticism; organisationens kampvilja saknades därför helt, men samtidigt utrustades den för en radikal omsvängning.

De ”inhemska uppgifterna” som gavs till det ena eller andra partiet hänfördes till problemen i respektive land, och endast sällan gavs utrymme för verkliga internationella frågor under diskussionerna. Hursomhelst behandlades fascismen något mer noggrant under diskussionerna. Här drabbade två ytterligheter samman: en önskan att skönja en tendens till fascistiskt maktövertagande i alla länder utan undantag, som sprang ur kapitalismens kris; och den mer åtskiljande uppfattningen att beskriva det specifika med fascismen att den var en av de metoder som används för att bevara den borgerligs makten.

Semard[105], den franska delegaten, talade mot att likställa varje reaktionär regim med fascism bara för att det var bekvämt i argumenteringen. Italienaren Serra (A Tasca)[106] lämnade också ett bidrag i denna stil. I motsats till detta utbredde sig den tyska delegaten Philipp Dengel[107] över den senares förståelse, och underströk då särskilt att den ”reformismens ideologiska närmande till fascism redan för länge sedan har blivit en realitet”.[108] Som ett resultat av diskussionen korrigerade och omdefinierade Bucharin, i sitt avslutande tal, sin hållning till programfrågan. Från allmänna fraser om parlamentarismens bankrutt kom han till analysen om ”fascismens mekanismer” och erkände på så sätt denna rörelses masskaraktär. Tesen att den fascistiska faran endast skulle vara reell i mindre stater där auktoritärt-feodala lämningar fortfarande var kraftfulla, förkastades. ”Efterblivenheten hos det ena eller andra landet och frånvaron av kolonier är inte av avgörande betydelse; det är att det ena eller andra kapitalistiska systemet faller i spillror som tjänar som villkor för fascismen.”[109] Programdiskussionens snäva ramar härrörde ur erfarenheterna från bolsjeviseringen av Komintern, där minnet av oppositionens öde i SUKP(b) spelade en icke oväsentlig roll. Det var precis under detta partis interna partigräl som man började föra fram argument som grundade sig på studier av

---

[103] Se förord, *Kominterns sjätte kongress*, s. 27
[104] SUKP(b)-medlemmen Solomon Lozovskij representerade Profintern under programdiskussionen.
[105] Pierre Semard (1887–1942) var en medlem i SFIO som gick med i FKP 1920. Var dess generalsekreterare 1924-29 och satt med i EKKI 1924 -29. Han sköts av tyskarna – förf. anm.
[106] Serra (Angelo Tasca, 1892–1960) var en vänsteranhängare i det italienska socialistpartiet. Gick med i italienska kommunistpartiet 1921 och satt med i EKKI 1924–29. Efter att ha uteslutits från IKP gick han med i SFIO och skrev om den officiella kommunistiska rörelsen under namnet A Rossi – förf. anm.
[107] Philipp Dengel (1888–1948), gick med i SPD 1911 och senare i USPD. Han anslöt sig till KPD 1919. Var en kort tid med i KAPD, men återvände till KPD och var med i dess centralkommitté 1925–35. Han stödde Thälmann fram till Wittorf-affären, då han avgick. Han satt i Reichstag 1924–30 och kom med i EKKI 1928 - förf. anm.
[108] *Kominterns sjätte kongress*, s. 45
[109] *Kominterns sjätte kongress*, s. 144

auktoriteterna, och där pulsen i partilivet förlorades bakom samlingen av citat. Långsamt upphörde alla försök att komma bort från det givna rättesnöret. Kampen om renheten i den kommunistiska världsbilden hade förvandlats till en partiinkvisition.[110]

En händelse sammanfattade detta. I sitt tal nämnde Dengel att Lenin hade kompletterat marxismen. Detta passerade inte obemärkt. Bucharin fastslog att ”att komplettera” innebär ”att introducera något helt nytt”[111] och andra tolkningar var lika med mänsklighetens undergång. Resultatet av ett decenniums utveckling av den internationella kommunistiska rörelsen var, i praktiken, ett förbud mot teoriutveckling och att den ersattes av citerande och tolkning av ”klassikerna”. På detta sätt närmade sig Kominterns andliga liv det hos en ”riddarorden”, som Stalin brukade beteckna bolsjevikpartiet.[112] Vid denna avgörande tidpunkt garanterade denna inställning inflödet av vänsterelement, och den tillät att det inrättades en rigid, vertikal struktur i rörelsen. Men efter ”Sturm und Drang”-perioden övervägde de negativa konsekvenserna allt mer över de positiva, och de förde in kommunisterna på en väg av fruktlös dogmatism.

Den 14 augusti antog kongressen programutkastet i dess helhet och bestämde strax därpå om åtgärder för att anta den slutliga versionen. Programkommissionens arbetsmetod medgav uppenbarligen inte att den fullbordade arbetet inom den utsatta tiden. Därför hade Bucharin redan den 11 augusti föreslagit att kommissionens möte skulle kortas av och att en liten grupp skulle utses och ges fullmakt att slutföra arbetet. Förutom Bucharin bestod gruppen av schweizaren Humbert-Droz, tysken Lenz och ukrainaren Skrypnik[113] som medförfattare. Stalin råkade vara i Kaukasus, varför Molotov, hans närmaste åsiktsfrände vid den tiden, blev nominerad till kommissionen. Den ”lilla kommissionen” arbetade i en datja i byn Arkhangelsk, nära Moskva. Den 25 augusti återvände delegaterna till kongressen med utkastets slutgiltiga version.[114]

Utkastets omfång ökade för varje dag, framförallt redogörelserna för de olika ”delarna” (fackföreningarna, den antikoloniala rörelsen, kvinnofrågan etc) och de enskilda nationella ledarskapen. Bucharin utökade inledningen till det kortaste kapitlet om ”den exakta redogörelsen för de socialdemokratiska skändligheterna”, men han fick ingen majoritet för detta. Han fick lika lite stöd för den ”översikt över händelser som karaktäriserar den världsrevolutionära processen”, som han presenterade.

Kritiken riktades mot att i ännu större grad blåsa upp texten, som ofta behandlades mer som en bibel än som kommunisternas manifest. Dessutom ”riskerar ett program att bli inaktuellt inom några år” och därför ansträngde man sig för att förhindra att det blev konkret.[115] Bucharin såg sin auktoritet bli underminerad och vände sig åter till den ”ryska delegationen”. Den 25 augusti tog SUKP(b):s delegation ett beslut:

> Vi anser att det är önskvärt att återinföra de delar av texten där man specificerar de revolutionära händelserna och räknar upp socialdemokratins alla försyndelser, och vilka antogs genom

---

[110] Den indonesiska delegaten Alonsos tal, som innehöll en serie förslag rörande programfrågan som låg när de i den trotskistiska plattformen, togs inte ens med i den stenografiska rapporten (a.a. s. 57-8, 121)
[111] a.a s. 130
[112] I juli 1921 refererade Stalin till det sovjetiska kommunistpartiet ”som en sorts Svärdets Riddarorden inom den sovjetiska staten”. (*Verk*, volym 5, s. 73) – förf. anm.
[113] Jules Humbert-Droz (1891–1971) Var en grundaren till det schweiziska kommunistpartiet och sekreterare i EKKI från 1921. Han utförde många uppdrag för Komintern i Europa och Latinamerika. Han stödde Bucharin, men avsvor sig senare det. Han uteslöts från det schweiziska partiet 1943 och gick med i det schweiziska socialdemokratiska partiet. Nikolai Skrypnik (1872–1933) anslöt sig till bolsjevikerna 1903 och blev ledare för Ukrainas kommunistiska parti 1920, kom med i EKKI 1928 och begick självmord 1933 efter att ha fördömts som en ukrainsk nationalist – förf. anm.
[114] *Ryska centret...* , 493/1/476, blad 2. Efter ett speciellt beslut av politbyrån blev Molotov befriad från sina dagliga uppgifter under denna tid (*Ryska centret...* , 17/3/700, blad 1)
[115] *Ryska centret...* , 495/1/464, blad 330

majoritetsbeslut av underkommissionen, men vi låter SUKP(b):s medlemmar i programkommissionen fritt uttrycka sina åsikter och rösta enligt eget omdöme. [116]

Detta garanterade att Bucharins linje skulle segra vid omröstningen den 27 augusti. Programkommissionen uttalade sig för att förlänga diskussionen vid kongressens plenarsession, men delegaternas energi räckte inte till längre. Bucharin förkunnade att förseningen av kongressens arbete hade berott på behovet att utveckla detta dokument.[117] Under sista dagen för Kominterns sjätte kongress, 1 september 1928, höll han ett kort avslutande tal, i vilket ha angav skälen till de sista tilläggen. Därefter antogs programmet enhälligt, varefter delegaterna sjöng Internationalen.

Kominternprogrammets öde

Under loppet av diskussionerna före den sjätte kongressen, hade röster höjts för att kalla Kominterns program för en ny bibel – en kommunistisk bibel, en kunskapskälla som var lämplig för uppgiften att i grunden omforma världen. Liknande jämförelser med avseende på den slutliga versionen verkar inte vara så långt från sanningen. De heliga skrifternas dunkla ståndpunkter, där man allt efter behov kan finna svar på de egna frågorna, förutsätter abstrakta särdrag.

De ”delparoller och övergångsparoller” som Bucharin inte ville ha med i programmet vid den fjärde kongressen och med vilka man fram tills dess värdsrevolutionen hypotetiskt segrade kanske kunde fastställa i vilken utsträckning den kommunistiska rörelsen var demokratisk och vilka dess huvudsakliga allierade och fiender var, saknades i den omfångsrika texten. Enhetsfrontstaktiken nämndes totalt en gång. Parollen ”arbetarnas och böndernas regering”, som en synonym för proletariatet diktatur, var helt struken. Följaktligen uppstod den grundläggande frågan för alla politiska krafter – med vem och med vilka metoder kommer vi till makten? – ur de aktuella omständigheterna i det enskilda landet och svaret – vinnandet av massorna – förblev en from önskan.

Inte bara Kominterns motståndare refererade till programmet, utan även de vänsterkritiker, som för inte så länge sedan stått i ledningen för denna organisation. I sin exil i Alma Ata skrev Trotskij en omfattande kritisk kommentar. Den innehöll en förkrossande kritik, inte bara av den nya teorin om ”socialismen i ett land”, utan också av Stalins och Bucharins linje för den internationella kommunistiska rörelsen.[118] Trotskij var dock oförmögen att föreslå ett positivt alternativ. Hans uppfattning krävde att man återvände till de heroiska uppgifterna under Lenins tid, vilket innebar att vänsteroppositionen skulle blicka bakåt, inte framåt.

Den offentliga deklarationen från Radek och Smilga, som hade tvingats i exil i Sibirien, noterade en ”mekanisering av Kommunistiska Internationalens andliga liv”, vilket i deras ögon var ett resultat av dess personal i Moskva hade byråkratiserats. Programmet drunknade i skolasticism, medan partiet ”behöver ett dokument som inte bara svarar på hur den kommunistiska politiken bör vara efter maktövertagandet, utan också ställer frågan hur man uppnår det sistnämnda”.[119]

---

[116] *Ryska centret...* , 508/1/67, blad 1

[117] Se förord, *Kominterns sjätte kongress; tal om Sovjet och SUKP(b), Avslutande arbeten*, Moskva/Leningrad, 1929, s. 132 (på ryska)

[118] L D Trotskij, *Samlade verk* s. 184 (på ryska). Man måste erkänna Trotskijs klarsynthet därför att han förutsade i vilken riktning de ideologiska diskussionerna i Sovjet skulle ta: ”Men vi ser med största lugn fram mot möjligheten att billiga teoretiska skorpioner även denna gång kan slå sig ner på oss. Det är för övrigt mycket sannolikt att programförslagets författare kommer att föredra att vidareutveckla den gamla artikel 58, hellre än att sprida nya kritiska och förklarande artiklar.”(a.a. s. 132) [”Tredje Internationalen efter Lenin”] Artikel 58 var ett avsnitt i den sovjetiska strafflagen som tillät ingripanden mot kontrarevolutionära element. Den åberopades ofta av Stalin mot den politiska oppositionen inom det sovjetiska kommunistpartiet – förf. anm.

[119] *Ryska centret...* , 326/1/22, blad 52-3

Otvivelaktigt offrades den teoretiska nivån i programmet för tillfälliga intressen och trycket från den interna kampen i SUKP(b). Utan en fri diskussion som drog in ”oortodoxa” marxister i utländska systerpartier (som under det sena 20-talet utrensades ännu grundligare än de sovjetiska), så symboliserade förberedelserna för programmet ”Moskvas diktat”.

Den stora bristen i programmet var att det saknade en vägledning för aktivisterna i kommunistpartierna. Det misslyckades med att framställa en sammanhängande, enkel och begriplig modell av världen i det tjugonde århundradet, som Marx och Engels hade gjort i mitten av det föregående århundradet. Utan en ny modell som kunde stå emot konkurrensen från andra modeller av hur världen skulle tolkas, förlorade den kommunistiska rörelse sin ”karisma”. Det ena eller andra kommunistpartiets framgångar kom till stånd genom externa faktorer, den ekonomiska krisen för KPD eller faran för fascism för PCF [franska KP] – men ingen av dem lyckades vinna idéstriden på det demokratiska planet. Den kommunistiska rörelsens grundläggande teoretiska svaghet kompenserades delvis genom ideologisk drillning, även om detta bara kunde leda till att det växte fram en särskild kast av ”partikadrer” och inte till något genombrott hos massorna.

Precis som programmet självt, kan också Kominterns programdiskussion läggas till de glömda sidorna i denna internationella organisations historia. Ledarna i det ”sena” Komintern glömde medvetet detta, för att återigen slippa dra sig till minnes den kommunistiska rörelsens vanvårdade teoretiska grundvalar. Under decenniet efter Kominterns upplösning, hoppade dess legitima och illegitima arvtagare inom den politiska vänstern i Väst över denna svåra period, eftersom de föredrog att livnära sig på ”klassikerna” eller de exotiska utskotten från resterna efter Komintern, maoismen och titoismen.

Ytligt sett blev programmet en manual för den världsomspännande kommunistiska rörelsens aktioner, men dess faktiska inflytande på de individuella partiernas utveckling var nästan ingen. Dessutom resulterade dess orediga och trista form, längden på texten, dess jargong och ursäktande försvar av Sovjet, i att dess propagandistiska påverkan blev minimal. Det var ingen tillfällighet att SUKP(b):s politbyrå omedelbart efter den sjätte kongressens slut diskuterade huruvida man skulle utarbeta en kommentar till programmet.[120] Den föränderliga världen hade redan gjort de gamla schemana oanvändbara och tillåtelsen att skapa nya hade redan etablerats vid bolsjevismens uppkomst. Det är typiskt för messianska rörelser, att när deras dogmer konfronteras med verkligheten, så visar de öppet att deras intellektuella potential har uttömts.

Fram till Kominterns upplösning försökte dess ledare vare sig revidera eller förnya programmet. Den stalinistiska regimen hade inget behov av detta, lika lite som det behövde ett nytt partiprogram under de villkor där dagens uppgifter bestämde hur man skulle beteckna gårdagens uppgifter. Varje form av program eller prognos komplicerade självuppfattningen hos en ofelbar ledare – SUKP(b):s centralkommittés apparatjiks visste detta alltför väl. En diktator behöver inga ”eviga sanningar” som inte är hans egna.

Översättning: *Hans Bergstedt*

[120] *Ryska centret...* , 17/3/708.